

УДК 015(477)(043.3):37.018.43:[311:519.23](045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2022.12(317).33-40

Світлана Коваленко,

науковий співробітник відділу

науково-освітніх інформаційних ресурсів Державної

науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,

e-mail: kovalen-s@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5836-6422>

Освіта на віддаленні. Ретроспективний аналіз дисертацій за темою "Дистанційна освіта"

У статті здійснено бібліометричне дослідження дисертацій українських науковців з метою вивчення стану розвитку педагогічної науки в Україні. Проведено ретроспективний аналіз дисертацій, захищених за темою "Дистанційна освіта" або "Освіта на віддаленні". Наведено статистичні дані щодо захищених вітчизняними вченими-педагогами дисертацій із зазначеної теми в розрізі спеціальностей Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки України (АК МОН), галузь "Педагогіка", наукових ступенів і дисертаційної активності організацій-виконавців дисертацій щодо висвітлення досліджуваної теми. Визначено, що географія закладів вищої освіти (ЗВО) країни, які приділяли увагу темі дистанційної освіти, доволі широка. З'ясовано, що останніми роками, насамперед у 2019—2021 рр., українські науковці в дисертаційних працях не досліджували тему віддаленої освіти, що стала найактуальнішим питанням зазначеного періоду, охоплюючи також і 2022 р. з огляду на запровадження карантинних заходів та воєнного стану на території України.

Подано рекомендації МОН щодо якісного та водночас щадного режиму проведення віддалених навчальних занять для учнів закладів середньої освіти з метою збереження здоров'я й нормального психологічного стану дітей. Наведено зібраний МОН перелік корисних ресурсів для дорослих і дітей щодо психологічної підтримки, навчання та інформування. Через непередбачуване руйнування російським агресором освітньої інфраструктури та, як наслідок, продовження навчання в дистанційному форматі, обґрунтовано потребу в розробленні нових рекомендаційних матеріалів і навчальних методик на допомогу педагогам для спрощення проведення віддаленого навчання. Доведено, що тема дистанційної освіти потребує подальшого розвитку та вдосконалення. Дослідження здійснювалося під час роботи над науково-допоміжним бібліографічним покажчиком "Дисертації з питань освіти 1991—2021 рр."

Ключові слова: дистанційна освіта; онлайн-освіта; віддалене навчання; щадний режим навчання; дисертаційні дослідження; пандемія; воєнний стан; військова агресія; психологічна підтримка

Постановка проблеми. Останні три роки питання віддаленого (дистанційного) навчання набуло вагомого значення для всіх здобувачів освіти в Україні, починаючи від учнів початкової школи до студентів, магістрантів, фахівців, які підвищують кваліфікацію в системах післядипломної освіти та освіти дорослих. Зокрема, наприкінці 2019 р. світ охопила пандемія COVID-19, що спричинила глобальні зміни в житті людства. У березні 2020 р., згідно з відповідними постановами Кабінету Міністрів України, на території нашої країни було запроваджено карантин, а всі навчальні заклади перейшли на дистанційну форму навчання [7].

Проте набагато страшнішими за COVID-19 виявились події лютого 2022 р., коли держава-терорист Росія здійснила повномасштабне вторгнення на територію суверенної України. Щойно розпочалася війна, МОН призупинило навчальний процес у закладах освіти всіх рівнів. Однак, оговтавшись від потрясінь перших днів російської

навали, освітяни зрозуміли, що потрібно пристосовуватися до життя в нових умовах й відновлювати навчальний процес, грубо перерваний початком воєнних дій [13]. Отже, вже з 14 березня заклади освіти у більшості регіонів відновили навчання в дистанційному форматі, використовуючи низку платформ і цифрових інструментів із широким діапазоном функціональних можливостей, як-от Kahoot!, Quizizz, Formative, Online Test Pad, Screencast-O-Matic, Camtasia, Windows Live Movie Maker, Avidemux, Crello, Bookemon, Kindle Book Maker, Trello, Habitica, YouTube, Blogger, Tilda, Google Site, що дають змогу побудувати траєкторію власного розвитку, урізноманітнити форми викладу матеріалу.

Віддалене навчання доцільно було здійснювати ще й тому, що від самого початку агресії окупанти знищували освітню інфраструктуру, і, як з'ясувалося згодом, станом на 01.09.2022 було пошкоджено приблизно 2400 закладів освіти, з яких 270 зруйновано повністю [11]. За даними

Дитячого фонду ООН ЮНІСЕФ, через війну постраждало більше ніж 1000 дітей, понад третина з яких, на жаль, загинули. Двом із трьох українських дітей довелося залишити рідну домівку [13]. Для українських учнів, які знайшли прихисток за кордоном, також було організовано навчання у школах зі спеціально створеними класами. Як зазначила ексглава МОН Л. Гриневич, "відновлення навчального процесу зараз — це більше не про конкретні досягнення у вивченні математики чи іноземної мови, а про психологічну підтримку дітей у складний час" [9].

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. З розвитком комп'ютерної грамотності питання дистанційної освіти постійно розглядають науковці різних рівнів під різними кутами зору, що зумовлено багатьма причинами, у тому числі й модернізацією навчального процесу, трансформацією системи освіти в умовах упровадження реформи Нової української школи, сучасними інтернет-небезпеками, а також непередбачуваними екстремальними подіями. Саме тепер гасло "освіта в смартфоні" набуло реального змісту, оскільки сучасна комунікація "вчитель — учень" можлива тільки за допомогою гаджетів [7; 8]. Дисертаційні дослідження щодо аналізу дистанційного навчання та розроблення методик його проведення вітчизняні науковці здійснювали ще від 2001 р. Зокрема, О. Собаєва на базі Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка досліджувала проблему підвищення пізнавальної активності студентів в умовах віддаленого навчання. А. Агейчева, О. Борзенко та Б. Шуневич з'ясували особливості розвитку дистанційної освіти в зарубіжних країнах. І. Блощинський, О. Самойленко, П. Стефаненко розглядали теоретичні й методичні засади підготовки фахівців в умовах дистанційного навчання.

Метою статті є репрезентація поточних результатів бібліометричного дослідження розвитку вітчизняної науки у площині захищених українськими вченими-педагогами дисертаційних праць за напрямом "Дистанційна освіта"; визначення стану розвитку віддаленого навчання в Україні, а також аналіз його особливостей в умовах збройної агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Під час карантину та воєнного стану єдиним засобом комунікації в освіті є дистанційне навчання, що передбачає взаємодію "педагог — учень" на відстані зі збереженням головних складників освітнього процесу, коли учасники фізично віддалені один від одного, але перебувають у більш-менш зручних умовах із відповідними пристроями у віртуальному прос-

торі (за наявності інтернету). Однак за воєнного стану, під звуки сирен, організація навчального процесу має відбуватися з урахуванням цієї специфіки, адже діти, окрім того, що перебувають у незвичних умовах, зазнають ще неабиякого психологічного навантаження. Багатьом із них доводиться навчатися у бомбосховищах і лише за умови, що там є інтернет. І хоча "досвід дистанційного навчання при пандемії залишив нам чимало інструментів, зокрема Всеукраїнську школу онлайн, і кращі цифрові навички вчителів... все одно головне — безпека", — наголошує І. Коберник, співзасновниця ГО "Смарт освіта" та "Батьківський контроль" [9].

Отже, насамперед враховуючи важливість збереження здоров'я та психологічного стану дітей, МОН порадило педагогам скоротити час занять, тобто проводити їх суто за навчальною програмою й удвічі меншого обсягу, ніж у довоєнний період. Водночас решту часу рекомендовано присвятити невимушеному спілкуванню з дітьми, наприклад, у популярних месенджерах, виконанню вправ і завдань, що передбачають психологічне розвантаження для поліпшення емоційного стану учнів. "В умовах війни бесіда або діалог кращі за інструкції чи розповіді, а творче завдання — за вправи. Онлайн-ігри... можна використовувати під час навчання", — зазначає Л. Гриневич [9]. Схожої думки дотримується освітній омбудсмен С. Горбачев, який наголошує, що "в умовах воєнного стану освітні, навчальні програми та навчальний план рекомендується виконувати, ущільнюючи навчальний матеріал, організовуючи... додаткові консультації з використанням технологій дистанційного навчання" [14]. Водночас слід постійно пам'ятати про підтримку психологічного стану дітей.

Зважаючи на численні нюанси навчання під час війни та вимоги збереження фізичного й психологічного здоров'я учнів, потрібно було оптимізувати програми дистанційної освіти, які педагоги використовували під час пандемії. Для розв'язання цього питання МОН видало Наказ від 01.04.2022 № 290 "Про затвердження методичних рекомендацій щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року".

Окрім рекомендацій зі здійснення програмного навчального процесу, фахівці МОН зібрали перелік корисних ресурсів для дорослих і дітей щодо психологічної підтримки, навчання та інформування. Офіс Президента України спільно з ЮНІСЕФ та Міністерством соціальної політики України створили чат-бот "Дитина не сама", орієнтований на допомогу неповнолітнім дітям у складних ситуаціях воєнного часу [4].

Спільно з партнерами YouTube, Telegram і Viber фахівці МОН розробили понад 30 навчальних проєктів на різноманітних платформах для віддаленого навчання, серед яких: "Освіторія", "Матема" — чат-бот безоплатних занять із математики; "Нова школа" — канал повноцінних мультимедійних підручників із кожного предмета з 1-го по 11-й клас; "Школа-info"; "EdEra для школярів" — онлайн-ресурс курсів, освітніх трендів та ефективного навчання, що також містить інформацію про дотримання безпеки під час війни. Спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України, а також вітчизняними телевізійними каналами та онлайн-платформами розроблено проєкт "Навчання без меж" для школярів 5—11-х класів. Він реалізується на базі всеукраїнського розкладу занять для учнівства 1—11-х класів, що проходять онлайн, де уроки доступні в записі. До організації віддаленого формату навчання долучилися приватні школи та громадські організації, що надали вільний доступ до власних освітніх ресурсів [4].

Доцільно також використовувати платформу "Всеукраїнська школа онлайн", знайому ще від часів пандемії. Ресурс містить відеоуроки, конспекти, тестові завдання, а також "Кабінет вчителя", що допомагає залишатися на зв'язку з учнями. Для зручності розроблено мобільний застосунок; корисну інформацію також пропонує YouTube-канал МОН.

20 травня 2022 р. у Міністерстві освіти і науки України під головуванням заступниці міністра В. Рогової відбулася нарада з питань удосконалення використання дистанційних технологій у системі дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти. На думку урядовиці, нагальної уваги та вирішення потребують питання нормативного забезпечення, державно-приватного партнерства, змісту та фінансування дистанційної освіти, підготовки вчителів тощо [15]. У розв'язанні цих проблем на допомогу країні мають прийти саме вітчизняні вчені-педагоги, оскільки

в дисертаційних дослідженнях вони вивчали питання розвитку дистанційної освіти в Україні та світі й, найімовірніше, вивчатимуть і надалі, адже ця тематика не втрачає актуальності.

У табл. 1—3 подано динаміку розвитку української педагогічної науки за темою "Дистанційна освіта" на прикладі захищених вітчизняними науковцями дисертацій. Загальна кількість праць, проблематику яких становила дистанційна освіта, — 27; хронологічні межі — 2001—2016 рр. Авторка зробила вибірку дисертацій, працюючи над створенням бібліографічного науково-допоміжного покажчика "Дисертації з питань освіти 1991—2021 рр.". Джерельною базою дослідження є: Зведена база дисертацій із питань освіти, педагогіки та психології Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського; Національний репозитарій академічних текстів; електронні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (каталог авторефератів дисертацій); "Літопис авторефератів дисертацій" Книжкової палати України за 2004—2017 рр.; анотований бібліографічний покажчик "Дисертації, захищені у Київському національному університеті культури і мистецтв, 1993—2018 рр.", а також "Бюлетень дисертацій та авторефератів Бердянського державного педагогічного університету", база дисертацій Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка [1—3; 5; 6; 10; 12].

Аналіз дисертацій було здійснено в розрізі спеціальностей 13.00.00 "Педагогічні науки" АК МОН, оскільки за окреслений період захист відбувався саме за ними. Проте відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 "Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти" відбулися зміни в переліку спеціальностей галузі "Педагогічні науки". Від моменту набуття чинності зазначеного документа з 1 вересня 2015 р. галузь має назву "Освіта/Педагогіка", шифр 01.

Таблиця 1

Розподіл дисертаційних досліджень із питань дистанційної освіти за спеціальностями АК МОН 13.00.00 "Педагогічні науки"

Спеціальність	Назва	К-сть дисертацій	% від загальної к-сті дисертацій	Автори
13.00.01	Загальна педагогіка та історія педагогіки	4	14,8	А. Агейчева, О. Борзенко, Є. Владимирська, Б. Шуневич
13.00.02	Теорія та методика навчання (з галузей знань)	6	22,2	Л. Іваненко, О. Слободянюк, Є. Смирнова-Трибульська, М. Умрик, О. Хара, Г. Шиліна

Спеціальність	Назва	К-сть дисертацій	% від загальної к-сті дисертацій	Автори
13.00.04	Теорія та методика професійної освіти	13	48,2	Л. Балан, І. Блощинський, Н. Буркіна, Т. Григорчук, В. Жулкевська, І. Зайцева, О. Кареліна, О. Кіріленко, С. Переясловська, О. М. Самойленко (2 дис.), О. О. Самойленко, П. Стефаненко
13.00.06	Теорія і методика управління освітою	1	3,7	О. Кравченко
13.00.09	Теорія навчання	2	7,4	О. Кохановська, О. Сабасва
13.00.10	Інформаційно-комунікаційні технології в освіті	1	3,7	І. Герасименко
Усього		27	100	

Показники табл. 1 свідчать, що найбільшу кількість дисертацій із досліджуваної теми (13) було захищено за спеціальністю 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти". За цим напрямом працювали: Л. Балан (захист 2016 р.) — "Формування у майбутніх інженерів-програмістів готовності до використання дистанційних освітніх технологій у професійній діяльності"; І. Блощинський (2016) — "Теоретичні та методичні основи професійної підготовки фахівців Державної прикордонної служби України з використанням технологій дистанційного навчання"; Н. Буркіна (2009) — "Проектування методичної системи дистанційного навчання математики у вищих навчальних закладах"; Т. Григорчук (2010) — "Педагогічні засади проектування мультимедійного методичного комплексу з маркетингу для дистанційного навчання"; В. Жулкевська (2005) — "Організаційно-педагогічні засади дистанційного навчання банківських працівників"; І. Зайцева (2016) — "Формування професійних компетентностей майбутніх учителів філологічних спеціальностей в умовах дистанційного навчання"; О. Кареліна (2005) — "Формування умінь з інформаційних технологій у процесі дистанційного навчання студентів вищих економічних навчальних закладів"; О. Кіріленко (2008) — "Педагогічні умови підготовки викладачів вищих технічних навчальних закладів до організації дистанційного навчання"; С. Переясловська (2011) — "Організація самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів інформатики в умовах застосування мультимедійних елементів дистанційного навчання"; О. М. Самойленко (2007) — "Організаційно-методичні засади розвитку фахової компетентності викладачів інформатики вищих на-

вчальних закладів за дистанційною формою підвищення кваліфікації"; О. М. Самойленко (2014) — "Теоретичні і методичні засади підготовки бакалаврів-учителів математики за дистанційною формою навчання"; О. О. Самойленко (2015) — "Організаційно-методичні засади розвитку фахової компетентності викладачів інформатики вищих навчальних закладів за дистанційною формою підвищення кваліфікації"; П. Стефаненко (2002) — "Теоретичні і методичні засади дистанційного навчання у вищій школі".

Друга спеціальність за кількістю захищених дисертацій за досліджуваною темою (6) — 13.00.02 "Теорія та методика навчання". Цю проблему розглядали Л. Іваненко (2013) — "Методика дистанційного навчання культури здоров'я студентів педагогічних університетів"; О. Слободянюк (2011) — "Формування вмінь з інженерної та комп'ютерної графіки студентів в умовах дистанційного навчання"; Є. Смирнова-Трибульська (2008) — "Теоретико-методичні засади формування інформатичних компетентностей вчителів природничо-наукових дисциплін у галузі дистанційного навчання"; М. Умрик (2008) — "Організація самостійної роботи майбутніх учителів інформатики в умовах дистанційного навчання інформатичних дисциплін"; О. Хара (2011) — "Дистанційне навчання математики абітурієнтів у системі довузівської підготовки"; Г. Шиліна (2016) — "Методика дистанційного навчання української мови учнів основної школи".

Чотири дисертації було захищено за спеціальністю 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки". Стану розвитку дистанційної освіти в зарубіжних країнах присвятили праці науковці: А. Агейчева (2014) — "Тенденції реформування

дистанційного навчання у системі вищої освіти Швеції"; О. Борзенко (2014) — "Організація дистанційного навчання студентської молоді в Канаді"; Б. Шуневич (2008) — "Розвиток дистанційного навчання у вищій школі країн Європи та Північної Америки". За цією спеціальністю Є. Владимирська 2006 р. захистила дисертацію "Науково-методичне забезпечення якості дистанційного навчання у технічному університеті".

Дві дисертації було захищено за спеціальністю 13.00.09 "Теорія навчання": О. Кохановська (2013) — "Дидактичні умови застосування дистанційної форми навчання в процесі фахової підготовки майбутніх економістів", та О. Сабаєва (2001) — "Активізація пізнавальної діяльності студентів в умовах дистанційного навчання".

По одній дисертації захищено зі спеціальностей 13.00.06 "Теорія і методика управління освітою", дисертант О. Кравченко (2012) — "Управління розвитком дистанційного навчання в педа-

гогічному університеті", та 13.00.10 "Інформаційно-комунікаційні технології в освіті", дисертант І. Герасименко (2014) — "Методика використання технологій дистанційного навчання в підготовці бакалаврів комп'ютерних наук".

Отже, від 2001 до 2016 р. майже щороку науковці-педагоги зверталися до питання дослідження дистанційного навчання. Проте слід зазначити, що останніми роками, насамперед 2018—2021 рр., коли інформаційно-комунікаційні технології набули високого розвитку та могли якісно забезпечувати онлайн-освіту, українські вчені в дисертаційних працях не досліджували тему віддаленого навчання, що значно актуалізувалася під час запровадження карантинних заходів і проведення воєнних дій майже на всій території нашої держави.

Подальший аналіз дисертацій із питання "Дистанційна освіта" проведено в розрізі наукових ступенів (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл дисертаційних досліджень із питань дистанційної освіти за науковими ступенями

Науковий ступінь	К-сть дисертацій	% від загальної к-сті дисертацій	Автори
Кандидат педагогічних наук	22	81,5	А. Агейчева, Л. Балан, О. Борзенко, Н. Буркіна, Є. Владимирська, І. Герасименко, Т. Григорчук, В. Жулкевська, І. Зайцева, Л. Іваненко, О. Кареліна, О. Кіріленко, О. Кохановська, О. Кравченко, С. Переясловська, О. Сабаєва, О. М. Самойленко, О. О. Самойленко, О. Слободянюк, М. Умрик, О. Хара, Г. Шиліна
Доктор педагогічних наук	5	18,5	І. Блощинський, О. М. Самойленко, Є. Смирнова-Грибульська, П. Стефаненко, Б. Шуневич
Усього	27	100	

Дані табл. 2 свідчать, що кількість дисертаційних праць за означеною темою на здобуття ступеня доктора педагогічних наук учетверо менша, ніж кандидата педагогічних наук, тобто рівень дослідження дистанційної освіти в країні є

недостатнім, зважаючи на актуальність цього питання в наш час.

Наступною категорією аналізу стали організації-виконавці дисертаційних досліджень із питань віддаленої освіти (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл дисертаційних досліджень із питань дистанційної освіти за організаціями-виконавцями

Організації-виконавці	К-сть захищених дисертацій
Бердянський державний педагогічний університет	1
Вінницький національний технологічний університет	1
Донецький національний технічний університет	1
Донецький національний університет імені Василя Стуса	1
Житомирський державний університет імені Івана Франка	1
Інститут вищої освіти НАПН України	3

Організації-виконавці	К-сть захищених дисертацій
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, державний заклад	2
Львівський національний університет імені Івана Франка	1
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського	1
Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького	1
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова	3
Південноукраїнський національний університет імені К. Д. Ушинського, державний заклад	1
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка	1
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка	2
Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка	1
Університет менеджменту освіти НАПН України, державний заклад вищої освіти	1
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди	2
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	1
Херсонська обласна академія неперервної освіти Херсонської обласної ради, комунальний заклад вищої освіти	1
Черкаський державний технологічний університет	1
Усього	27

Згідно з показниками табл. 3, науковці багатьох вітчизняних ЗВО розглядали питання віддаленої освіти. Найчастіше до теми дистанційного навчання звертались науковці Інституту вищої освіти НАПН України та Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (захищено по 3 дисертації). По 2 дисертації захистили науковці ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. У решті ЗВО було захищено по 1 дисертації.

Висновки. За результатами проведеного бібліометричного аналізу дисертацій, захищених українськими науковцями за темою "Дистанційне навчання", можна зробити висновок, що ця проблематика перебувала в полі дослідницьких інтересів упродовж багатьох років. Однак сьогодні питання віддаленої освіти є вкрай гострим, що доводять майже трагічні події останніх трьох років — пандемія COVID-19 та війна, яку розв'язала РФ на території суверенної України.

Водночас, попри воєнні дії, дітям потрібно здобувати освіту, і саме держава має якнайбільше допомагати школам та ЗВО у важкі часи. І хоча МОН анонсувало початок 2022/2023 н. р. офлайн, тобто діти можуть очно навчатися в закладах

освіти за умови, що вони мають укриття та відповідають нормам безпеки. Як зазначив міністр освіти і науки С. Шкарлет в ефірі телемарафону, "на жаль, тільки чверть шкіл мають укриття, які можна використовувати у разі небезпеки" [16]. Урядовець також наголосив, що навчання офлайн може бути не скрізь: "Про навчання офлайн, особливо в прифронтовій зоні, взагалі не може бути й мови". Найімовірніше, освіта знову буде віддаленою, поки в Україні тривають бойові дії, а тому в укриттях і бомбосховищах має бути інтернет. До початку навчального року адміністрації шкіл спільно з місцевими адміністраціями повинні були подбати про спорудження бомбосховищ чи укриттів у закладах, де їх бракує, або облаштувати вже наявні приміщення для безпечного перебування учнів, оскільки, наполягає С. Шкарлет, "школа має бути територією безпеки" [16]. Міжнародні організації також допомагали нашій країні підготуватися до нового навчального року, зокрема в межах діяльності з відновлення освітнього процесу в українських школах Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) передав 5050 ноутбуків для вчителів. Корисний внесок мають зробити й українські вчені-педагоги, створюючи на допомогу педагогам методичні рекомендаційні матеріали, що допоможуть надавати якісну онлайн-освіту.

Список використаних літератури та джерел

1. *Бюлетень дисертацій та авторефератів* // Бердян. держ. пед. ун-т; Бібліотека Бердянського державного педагогічного університету : офіц. вебсайт. Бердянськ, 2022. — Режим доступу: <https://library.bdpu.org/byuleten-dusertaciyu-avtoreferativ/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
2. *Дисертації*, захищені у Київському національному університеті культури і мистецтв 1993—2018 рр.: анотован. бібліогр. покажчик до 50-річчя від дня заснування КНУКіМ // Київ. нац. ун-т культури і

- мистецтв; Наукова бібліотека Київського національного університету культури і мистецтв : офіц. вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/dysertatsiyi-zakhyshcheni-u-knukim_1993-2018.pdf (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
3. *Дисертації*, захищені в СУМДПУ ім. А. С. Макаренка // Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка; Наукова бібліотека Сумського державного педагогічного університету : офіц. вебсайт. Суми, 2022. — Режим доступу: <https://library.sspu.edu.ua/disertatsiyi-zahishheni-v-sumdpu-imeni-a-s-makarenka/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 4. *Дистанційні* платформи для навчання, саморозвитку та отримання допомоги й перевіреної інформації // Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/distancijni-platformi-dlya-navchannya-samorozvitku-ta-otrimannya-dopomogi-j-perevirenoyi-informaciyi> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 5. *Зведена база даних дисертацій з питань освіти, педагогіки та психології* // Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського : офіц. вебпортал. Київ, 2022. — Режим доступу: <http://www.dnrb.gov.ua/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 6. *Каталог авторефератів дисертацій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : офіц. вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID"Z21ID](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID) (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 7. *Коваленко С.* Від дистанційної освіти до "освіти у смартфоні": цифрова освіта та роль освітянських бібліотек в її розвитку / Світлана Коваленко, Лариса Пономаренко // Вісник Книжкової палати. — 2020. — № 8. — С. 30—37.
 8. *Коваленко С.* Ретроспективний аналіз дисертацій за темою "Інклюзивна освіта" / Світлана Коваленко // Науково-педагогічні студії. — 2021. — № 5. — С. 173—184.
 9. *Кречетова Д.* Яким має бути навчання під звуки сирен? Відповідають МОН, експерти і батьки / Діана Кречетова // Українська правда : вебсайт. — Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/8/248148/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 10. *Літопис авторефератів дисертацій за 2004—2017 рр.* // Книжкова палата України імені Івана Федорова : офіц. вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: <http://www.ukrbook.net/litopysy.html/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 11. *Росія за все відповідь: скільки шкіл пошкоджені або зруйновані повністю внаслідок війни* // 24 освіта : вебсайт. — Режим доступу: [https://24tv.ua/education/skilki-shkil-poshkodzheni-zruynovani-povnistyu-vnaslidok-viyni_n2149188](https://24tv.ua/education/skilki-shkil-poshkodzheni-zruynovani-povnistyu-vnaslidok-vijni) (дата звернення 2.09.2022). — Назва з екрана.
 12. *Національний репозитарій академічних текстів* : офіц. сайт. Київ, 2022. — Режим доступу: <http://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 13. *Освіта і війна в Україні (24 лютого — 1 квітня 2022 року)* // Cedos : вебсайт. — Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-kvitnya-2022/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 14. *Особливості роботи шкіл під час війни — відповіді на запитання освітнього омбудсмена* // Нова українська школа : вебсайт. — Режим доступу: <https://nus.org.ua/questions/osoblyvosti-roboty-shkil-pid-chas-vijny-vidpovidi-na-zapytannya-osvitnogo-ombudsmena/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 15. *У МОН обговорили питання дистанційної освіти в умовах війни* // Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-mon-obgovorili-pitannya-distancijnoyi-osviti-v-umovah-vijni> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.
 16. *Чверть українських шкіл мають укриття*, — С. Шкарлет // Osvita.ua : вебсайт. Київ, 2022. — Режим доступу: <http://osvita.ua/school/86718/> (дата звернення 22.06.2022). — Назва з екрана.

Svitlana Kovalenko,

*Researcher of the Sukhomlynsky State Scientific
and Pedagogical Library of Ukraine*

***Education at a distance: retrospective analysis
of dissertations on the topic "Distance education"***

The article carries out a bibliometric study of the dissertations of Ukrainian scientists with the aim of publicizing the state of development of pedagogical science in Ukraine. A retrospective analysis of dissertations defended on the topic "Distance education" or education at a distance was carried out. The study provides statistical data on dissertations defended by domestic scientists-pedagogues on the specified topic in terms of specialties of the Attestation Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine (AC of the Ministry of Education and Science of Ukraine), Chapter "Pedagogy", academic degrees and dissertation activity of dissertation organizations on the survey of the investigated topic. It was established that the geography of higher education institutions (HEIs) of the country, which

paid attention to the subject of distance education, is quite wide. At the same time, it was found that in recent years, and, above all, in 2019—2021, Ukrainian scientists in their dissertations did not research the topic of distance education, which became precisely the most relevant in these years, including 2022 (introduction of quarantine measures and other uncertain situations on the territory of Ukraine). The recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine regarding a high-quality and, at the same time, gentle mode of conducting remote educational classes for students of secondary education institutions in order to preserve the health and normal psychological state of children are presented. The list of useful resources for adults and children regarding psychological support, training and information, collected by the Ministry of Education and Science of Ukraine, is presented. In connection with the unpredictable destruction of the educational infrastructure by the Russian aggressor and, as a result, the continuation of distance learning, the need for the development of new high-quality recommendation materials and teaching methods to help teachers in order to simplify distance learning. It has been proven that the topic of distance education needs further development and improvement. The research was carried out in the process of working on the scientific auxiliary bibliographic index "Dissertations on Education 1991—2021".

Keywords: distance education; online education; distant education; sparing teaching mode; dissertation research; pandemic; military situation; military aggression; psychological support

References

1. *Byuleten disertacij ta avtoreferativ*. (2022). Biblioteka Berdyanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Available at: <https://library.bdpu.org/byuleten-dusertaciyu-avtoreferativ/> [Accessed 22.06.2022].
2. *Disertaciyi, zahisheni u Kiyivskomu nacionalnomu universiteti kulturi i mistectv 1993—2018 rr.: anotovan. bibliogr. pokazhchik do 50-richchya vid dnya zasnuvannya KNUKiM*. (2022). Naukova biblioteka Kiyivskogo nacionalnogo universitetu kulturi i mistectv. Available at: http://lib.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/dysertatsiyi-zakhyshcheni-u-knukim_1993-2018.pdf [Accessed 22.06.2022].
3. *Disertaciyi, zahisheni v SUMDPU im. A. S. Makarenka*. (2022). Naukova biblioteka Sumskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu. Available at: <https://library.sspu.edu.ua/disertatsiyi-zahishheni-v-sumdpu-imeni-a-s-makarenka/> [Accessed 22.06.2022].
4. *Distancijni platformi dlya navchannya, samorozvitku ta otrimannya dopomogi j perevirenoyi informaciyi*. (2022). Ministerstvo osviti i nauki Ukraini. Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/distancijni-platformi-dlya-navchannya-samorozvitku-ta-otrimannya-dopomogi-j-perevirenoyi-informaciyi> [Accessed 22.06.2022].
5. *Zvedena baza danih disertacij z pitan osviti, pedagogiki ta psihologiyi*. (2022). Derzhavna naukovo-pedagogichna biblioteka Ukraini im. V. O. Suhomlinskogo. Available at: <http://www.dnpb.gov.ua/> [Accessed 22.06.2022].
6. *Katalog avtoreferativ disertacij Nacionalnoyi biblioteki Ukraini imeni V. I. Vernadskogo*. Nacionalna biblioteka Ukraini imeni V. I. Vernadskogo. Available at: [http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID"Z21ID](http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=ARD_EX&P21DBN=ARD&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID) [Accessed 22.06.2022].
7. Kovalenko S. & Ponomarenko L. (2020). Vid distancijnoyi osviti do "osviti u smartfoni": cifrova osvita ta rol osvityanskih bibliotek v yiyi. *Visnik Knizhkovoyi palati*, 8, pp. 30—37.
8. Kovalenko S. (2021). Retrospektivnij analiz disertacij za temoyu "Inklyuzivna osvita". *Naukovo-pedagogichni studiyi*, 5, pp. 173—184.
9. Krechetova D. (2022). *Yakim maye buti navchannya pid zvuki siren? Vidpovidayut MON, esperti i batki*. Available at: <https://life.pravda.com.ua/society/2022/04/8/248148/> [Accessed 22.06.2022].
10. *Litopis avtoreferativ disertacij za 2004—2017 rr.* (2022). Knizhкова palata Ukraini im. Ivana Fedorova. Available at: <http://www.ukrbook.net/litopisy.html/> [Accessed 22.06.2022].
11. *Rosiya za vse vidpovist: skilki shkil poshkodzheni abo zrujnovani povnistyu vnaslidok vijni*. (2022). 24 osvita. Available at: https://24tv.ua/education/skilki-shkil-poshkodzheni-zrujnovani-povnistyu-vnaslidok-vijni_n2149188 [Accessed 2.09.2022].
12. *Nacionalnij repozitarij akademichnih tekstiv*. (2022). Available at: <http://nrat.ukrintei.ua/searchdb/#advanced> [Accessed 22.06.2022].
13. *Osvita i vijna v Ukraini (24 lyutogo — 1 kvitnya 2022 roku)*. (2022). Cedos. Available at: <https://cedos.org.ua/researches/osvita-i-vijna-v-ukrayini-24-lyutogo-1-krvitnya-2022/> [Accessed 22.06.2022].
14. *Osoblivosti roboti shkil pid chas vijni — vidpovidi na zapitannya osvitnogo ombudsmena*. (2022). Available at: <https://nus.org.ua/questions/osoblyvosti-roboty-shkil-pid-chas-vijny-vidpovidi-na-zapytannya-vid-osvitngo-ombudsmena/> [Accessed 22.06.2022].
15. *U MON obgovorili pitannya distancijnoyi osviti v umovah vijni. Ministerstvo osviti i nauki Ukraini*. (2022). Available at: <https://mon.gov.ua/ua/news/u-mon-obgovorili-pitannya-distancijnoyi-osviti-v-umovah-vijni> [Accessed 22.06.2022].
16. *Chvert ukrajinskih shkil mayut ukrittya, — S. Shkarlet*. (2022). Available at: <http://osvita.ua/school/86718/> [Accessed 22.06.2022].

Надійшла до редакції 7 вересня 2022 року